

Aleksandra Ščukanec

Sveučilište u Zagrebu

Ivo Žanić. 2009. *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci? O sociolingvistici animiranih filmova*. Zagreb: Algoritam. 199 stranica.

Knjiga *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci? O sociolingvistici animiranih filmova* Ive Žanića prva u Hrvatskoj obrađuje temu koja je u svijetu već duže vrijeme prisutna u javnosti, sociolingvistici i politici. Riječ je o sinkronizaciji animiranih filmova na dijalekte i slengove umjesto isključivo na standardni jezik. Knjiga obuhvaća sljedećih petnaest poglavlja: *Uvod, ili skice za jednu filmološku sociolingvistiku* (str. 9–19), *Dijalekt i sleng u animiranom filmu: od Kine preko SAD i Irske* (str. 19–35), *Djeca, odrasli i stavovi o jeziku: „Da sam ja dijete, mene bi to frustriralo!“* (str. 35–47), *Rijeka, Istra i Slavonija, ili zašto nekih govora nema u sinkronizacijama* (str. 47–57), *Vjeverica gospodar Vlaho, ili što treba Škotu da postane Dubrovčaninom* (str. 57–67), *Najdraži (ne)prijatelji: hrvatski Centar i njegove periferije* (str. 67–79), *Shrek i Hrvati: Nismo li se mi već negdje sreli?* (str. 79–95), *Magarci i Hrvati: U posljednje vas vrijeme nešto ne viđam!* (str. 95–107), *Dobitna dramaturška konvencija: glavni junak i njegov sidekick* (str. 107–117), *Geografske ekvivalencije: New York kao Zagreb, a Texas kao Dalmacija* (117–129), *Što djeca zapravo uče iz animiranih filmova: riječi ili situacije?* (str. 129–139), *Animirana i zbiljska jezična križanja, ili gdje je u Hrvatskoj Shrek domaći?* (139–149), *Kamo pobjeći od identiteta: u standard ili u engleski* (str. 149–167), *Dudeki i rodijaci: zašto ne valja imati ni previše ni premalo samoglasnika* (str. 167–183) te *Zaključak, ili kako komuniciramo s televizijskim i filmskim ekranom* (str. 183–189). Na kraju knjiga nalazi se popis filmova (str. 189–191) i foruma i blogova (str. 191–193) koji su autoru poslužili kao izvor prilikom istraživanja i prikupljanja korpusa, te literatura (str. 193–199).

U prvome je poglavlju predstavljena sinkronizacija, jedan od načina „prenosjenja“ filma na male ekrane u stranoj zemlji. Kao što je vidljivo u naslovu knjige, autor se usredotočuje na crtane, odnosno animirane filmove koji su se, kako stoji u uvodnome dijelu, u Hrvatskoj već u osamdesetima sinkronizirali za televizijsko prikazivanje, i to na standardni varijetet. Autor nas postupno upoznaje sa središnjom temom svoje knjige, sinkronizacijom dugometražnih crtanih i kompjutorski animiranih filmova na nestandardne varijetete, sažimajući stavove šire publike o (ne)uspjelosti i učincima sinkronizacije koje je pronašao u novi-

nama i na internetskim portalima. Sinkronizacija se često osuđuje i otvoreno ismijava, iako se priznaje da je to možda jedino rješenje za djecu koja ne znaju čitati. Često je uvjerenje da se negativni likovi sustavno sinkroniziraju na određene dijalekte, odnosno regiolekte, što promiče negativne stereotipe o njihovim govornicima i krajevima iz kojih dolaze. Nadalje se predlaže da se u sinkronizaciji, kada je neophodna, koristi isključivo standardni jezik kao neutralna varijanta, iako to nije opći stav. Naime, neki smatraju da je nužno promicati jezičnu kulturu i bogatstvo što podrazumijeva i dijalektalnu raznolikost. Kao četvrto autor spominje roditelje koji drže da, slušajući druge varijetete, njihova djeca usvajaju tuđe dijalekte i govore različite od zavičajnoga. Na kraju poglavlja autor ističe kako je neosporno da jezik ima društveno i političko značenje, izraz je individualnosti i identiteta, te da je uvijek usko povezan s kulturom.

U drugome se poglavlju sinkronizacija animiranih filmova stavlja u jezično-politički kontekst. Sinkronizacija je filmova, prema autorovim riječima, važan kanal masovne distribucije kako standardnoga jezika tako i lokalnih i (sub)regionalnih varijeteta te različitih dobnih, subkulturnih i profesionalnih slengova i žargona. Autor navodi sinkronizacijske prakse u svijetu. Dok je u Kini 2004. godine zabranjena upotreba regiolekata na radiju i televiziji, u Iranu se čak redatelje sinkronizacija obvezuje da se koriste što raznovrsnijim dijalektima, idiomatskim izrazima, govorom ulice, a u cilju očuvanja dijalektalne raznolikosti. Osim toga, spominje se situacija u kanadskoj pokrajini Québec, američka, španjolska (kastiljska), katalonska te irska sinkronizacija filmova. Naposljetku autor ističe kako je svim spomenutim i nespomenutim zemljama, pa tako i Hrvatskoj, nešto zajedničko. Distributer, naime, odlučuje o tome koji će se lik sinkronizirati na koji jezični varijetet čime preuzima ulogu „trendsettera“ koji, između ostaloga, neizravno utječe na konvencije jezičnoga ponašanja.

U trećem poglavlju autor konstatira kako će zbog sveobuhvatnosti distribucije i dostupnosti animiranih filmova u masovnoj prodaji njihov jezik sa svojom simboličkom ulogom i na prostoru Hrvatske biti sve važniji te utjecati na formiranje stavova i jezičnu komunikaciju konzumenata i njihove okoline. Potragu za autentičnim jezičnim izrazom u sinkronizaciji animiranih filmova uspoređuje s potragom hrvatskoga kazališta za životnim, dinamičnim i uvjerljivim jezikom koji neće zvučati odveć knjiški. No crtani su filmovi ipak razlikuju u opsegu distribucije, a publiku čine prvenstveno djeca. Osim toga, u animiranim filmovima dominiraju životinjski likovi pa je nemoguće odrediti kriterije na temelju kojih bi se likovi mogli regionalno, socijalno, kulturno i jezično odrediti. Animirani film *Potruga za Nemom* naveden je kao prekretnica u Hrvatskoj jer je sinkroniziran na raznolike varijetete koji su počeli dopirati do sve brojnije i različitije publike. Spomenuti je animirani film naišao na brojne pohvale upravo zbog primjerne zastupljenosti raznih varijeteta te poštena i uravnotežena odnosa pre-

ma hrvatskim regionalnim idiomima. No u usporedbi s drugim sinkroniziranim filmovima *Potruga za Nemom* nije bitno drugačija pa autor objašnjava što je bilo presudno za pozitivne kritike.

Četvrto se poglavlje bavi dvjema uporišnim točkama u sinkronizacijama – *Sjeverom* i *Jugom*, odnosno *Zagrebom* i *Splitom*. Naime, čini se da se Zagreb poima kao predstavnik unutrašnjosti, dok je Split tu ulogu preuzeo za cjelokupno „morsko“ i obalno područje Hrvatske. Tako su izostali i čakavski idiomi istarsko-riječko-kvarnerskoga prostora kao i slavonski. Osim spomenutoga, autor navodi i druge lingvističke i sociokulturno-ambijentalne razloge zastupljenosti jednih, a izostanka drugih jezičnih varijeteta u sinkronizacijama.

U petom je poglavlju autor izdvojio jedan lik, vjeeverice Vlaha iz animiranoga filma *Sezona lova*, koji govori dubrovačkim. Opisuje se njezin karakter i govor te uspostavlja korelacija između lika vjeeverice i karakterističnih osobina Dubrovčana koje im stereotipno pridružuju stanovnici ostalih dijelova Hrvatske. Lik se uspoređuje s izvornikom pa je u ovome poglavlju riječ i o škotskom engleskom.

U šestom se poglavlju autor, između ostalog, ponovno vraća na opreku Zagreba, hrvatske metropole i centra sjevera, i Splita, centra juga koji ujedno simbolizira i periferiju, iako to zapravo nije ni u kojem smislu. Prema autorovim riječima, neosporno je da su Zagreb i Split jedan drugome *Drugi* na nacionalnoj razini, no postavlja se pitanje tko je lokalni ili regionalni *Drugi* ovim gradovima, prema kojim *Drugim* definiraju vlastitu poziciju. Ovo pitanje uvelike utječe na stavove o varijetetima i njihovu stereotipizaciju. Spominje se također da su likovi rijetko isključivo plošni, crno-bijeli te se ne može reći da je lik pozitivan odnosno negativan. U skladu s time nije objektivno tvrditi da se uz jezične varijetete kojima govore „pozitivci“ automatizmom vežu pozitivna mišljenja i stavovi, i obrnuto, da varijeteti „negativaca“ izazivaju negativne konotacije.

I kroz sedmo se poglavlje provlači opreka Sjever – Jug. U središtu je razmatranja sinkronizacija animiranog filma *Shrek 2* i *Shrek 3* s likovima zelenog diva Shreka i magarca. Magarac je životinja koja posebno u Hrvatskoj ima veoma snažnu simboličku ulogu. Simbolika ove životinje u različitim krajevima Hrvatske varira, a čak i njezine inačice poput *tovar*, *osao* ili *osel* kriju različite predodžbe. Bavljenje „problemom magarca“ nastavlja se i u osmom poglavlju. Autor tvrdi kako su gledatelji instinktivno očekivali da će magarac govoriti *dalmatinski*, a to je očekivanje bilo toliko snažno da je uspjelo zamutiti stvarnost. Magarac se stereotipno veže uz Dalmaciju, a metafora magarca, točnije tovara, vrlo je značajna na nogometnim terenima.

U devetom se poglavlju analiziraju tzv. *sidekicks*, pomagači ili desne ruke glavnih likova. Naime, njihov je idiolekt najviše iritirao sudionike rasprava iz Dalmacije. Za njih su ti likovi u načelu negativci, „debili“ ili „retardirane tičurine“ pa ih smeta što baš oni govore *dalmatinski*. No, autor ističe kako ti likovi nerijetko zasjene glavnoga junaka. Osim toga, glavni se lik i njegov pomagač međusobno nadopunjuju i zajedno u potpunosti ostvaruju.

Deseto poglavlje tematizira potragu za odgovarajućim varijetetom jer među različitim jezičnim sustavima nema automatske korelacije. Velik problem predstavlja i regija, krajolik i ambijent u koji bi se trebala smjestiti radnja i uklopiti likovi. Spominju se primjerice serije *Gruntovčani* i *Malo misto* koje su stabilno učvrstile čitav repertoar regionalnih likova, mentaliteta i jezičnih idioma koji su i nakon više desetljeća izvor jezične referencije za idiome koji gledateljima nisu bliski i poznati u vlastitome okruženju.

U jedanaestome se poglavlju postavlja pitanje mogu li animirani filmovi uistinu u tolikoj mjeri utjecati na djetetov jezični razvoj da bi on, kako se boje neki roditelji, svoj zavičajni idiom mogao zamijeniti nekim od idioma koji se pojavljuju u sinkronizacijama. Djeca najvjerojatnije upamte neku riječ ili izraz, no ona ih vežu isključivo za određeni kontekst ili situaciju, i teško da će zbog gledanja animiranih filmova dijete u Splitu početi kajkati.

U dvanaestom se poglavlju ukazuje na činjenicu da su jezici, dijalekti, regiolekti i različiti jezični varijeteti u stalnom dodiru te je neosporno da utječu jedni na druge na svim jezičnim razinama. Budući da i u stvarnome životu stjecajem različitih okolnosti i čimbenika ima govornika koji se u svakodnevnom govoru već generacijama koriste i riječi *kaj* i *lipo* čak i u istoj rečenici, takav govor ne bi bio neautentičan ni u animiranim filmovima. Autor zaključuje da, „kada je riječ o odnosu jezika i regije, značenje pojma regija mora biti fluidno, u smislu da se odnosi na bilo koje zemljopisno područje što ga ljudi koji ondje žive drže drugačijim od nekog drugog područja, i na bilo koji varijetet što ga ljudi koji njime govore ili ga slušaju percipiraju drugačijim od ostalih varijeteta.

U trinaestom se poglavlju iznose tri glavna prijedloga sudionika rasprava u svezi s rješenjem stvarne ili zamišljene diskriminacije te se o njima promišlja. Prvi je prijedlog dosljedna sinkronizacija na standardnome jeziku koja bi se provodila službeno i institucionalno. Uz njega je usko vezan i drugi prijedlog. Dok takvoga rješenja nema, animirani bi se filmovi trebali gledati samo na izvorniku što će ujedno djeci biti korisno za učenje stranoga jezika. Treći je prijedlog uvođenje kvota, odnosna ravnopravna zastupljenost svih varijeteta.

U četrnaestom se poglavlju pokušava definirati zagrebački varijetet s obzirom da se neprestano ukazuje upravo na njegovu dominaciju i svjesno isticanje. Autor govori o složenoj sociolingvističkoj situaciji u Zagrebu gdje se mogu razlikovati barem četiri idioma. No dvije su značajke zastupljene na svim razinama i uočljive na sinkroniziranim animiranim filmovima. Riječ je o dinamičkom naglasku i sinkretičkom vokativu. U ovome se poglavlju spominje i standardni varijetet koji je ostao nezamijećen u raspravama. Naime, pokazalo se da je nadregionalan, emocionalno neutralan, ničiji i svačiji, te kao takav „pouzdana sredstvo za bijeg od partikularnog identiteta“. Na primjeru animiranih filmova sinkroniziranih na standardni jezik pokazuje kako bi se sinkronizacijom svih animiranih filmova na standard zapravo osnažio utjecaj Zagreba jer je se u spomenutim animiranim filmovima na standardnom varijetetu pojavljuje dinamički naglasak, a nestaje vokativ.

U posljednjem poglavlju autor zaključuje kako su, na relaciji Zagreb – Split /Dalmacija masovni mediji, posebno sinkronizirani animirani filmovi, doista više posredovali zagrebačke komunikacijske prakse i Dalmaciji i drugim hrvatskim regijama. No na taj se način u neku ruku uspostavila određena ravnoteža. Naime, dok se ostali tek navikavaju na zagrebački, splitski, odnosno dalmatinski, već je odavno postao „stvar navike“, bilo iz popularnih pjesama ili ljetovanja. Stoga autor smatra da je realnije govoriti o zajedničkoj dominaciji zagrebačko-dalmatinskih/splitskih varijeteta nad ostatkom Hrvatske. Što se pak medija tiče, neosporno je da su mediji i svakodnevna živa komunikacija neraskidivo povezani, no utjecaj može biti dvosmjernan. U hrvatskim sinkronizacijama nema ničega što već ne postoji ili ne bi moglo postojati u stvarnom životu. One neke procese potiču što ne znači da se i bez njih ne bi odvijali. No ujedno je moguće da sinkronizacije usporavaju određene procese jer odrasli, motivirani vlastitim stavovima i jezičnim iskustvima, djeci priječe slobodan odnos prema jezičnim ponašanjima posredovanim sinkronizacijom.

Ova je knjiga izniman doprinos hrvatskim lingvističkim, točnije sociolingvističkim, istraživanjima. Ivo Žanić prvi progovara o vrlo zanimljivoj i aktualnoj temi koja se do sada u Hrvatskoj, svjesno ili nesvjesno, zaobilazila, temi koja otvara brojne rasprave i polemike. U svojoj je analizi spojio svijet animiranih filmova i stvarnost, virtualni svijet internetskih foruma i blogova i realnost, i usporedio hrvatske i svjetske sinkronizacijske prakse. Svaka je teza potkrijepljena i zorno ilustrirana odgovarajućim primjerom, a sve je isprepletano (jezičnim) stereotipima i regionalnim „razmiricama“ koji su sastavni dio hrvatske svakodnevice. Ova će knjiga zasigurno potaknuti još mnoge rasprave i u stvarnom i u virtualnom svijetu, a nadamo se da će biti poticaj daljnjim istraživanjima ove problematike.